

**ТЕНДЕНЦІЇ АКТИВІЗАЦІЇ КОМПОЗИТНИХ ПРИКМЕТНИКІВ-ОКАЗІОНАЛІЗМІВ У СУЧАСНИХ ГАЗЕТНИХ ТЕКСТАХ
20-х РОКІВ ХХІ СТОРІЧЧЯ**

Попкова Оксана,
аспірантка
ORCID ID 0000-0002-0794-8959
Херсонський державний університет
вул. Університетська, 27, 73013, Україна, м. Херсон,
popkova-oxana@ukr.net

На прикладах із друкованих періодичних видань з'ясовано тенденції активізації складних okazіональних прикметників у пресі, окреслено специфіку композитних прикметників-оказіоналізмів, які мають лексико-семантичні особливості вживання, специфіку й закономірності творення та зроблено пояснення їхнього значення. У статті здійснено короткий аналіз досліджень вітчизняних мовознавців щодо функціонування в українській мові прикметників-оказіоналізмів. З'ясовано структурно-семантичні особливості та специфіку інноваційних складних прикметників з огляду на мотивувальну базу та закономірності творення, визначено найпродуктивніші їх типи. У статті розглядаємо лексико-семантичний аспект складних okazіональних прикметників на прикладі сучасних газетних текстів початку ХХІ сторіччя.

Ключові слова: okazіоналізм, складне слово, композит, складний прикметник.

**TRENDS OF ACTIVATION OF COMPOSITE ADJECTIVES-
OCCASIONALISMS IN MODERN NEWSPAPER TEXTS
20-YEARS OF THE XXI CENTURY**

Popkova Oksana,
postgraduate
ORCID ID 0000-0002-0794-8959
Kherson State University
University Str., 27, 73013, Ukraine, Kherson
popkova-oxana@ukr.net

Examples from printed periodicals clarify the tendencies of activation of complex occasional adjectives in the press, outline the specifics of composite adjectives-occasionalisms, which have lexical and semantic features of use, specifics and patterns of creation and explain their meaning. The article provides a brief analysis of research by domestic linguists on the functioning of adjectives in the Ukrainian language. The structural and semantic features and specifics of innovative complex adjectives are clarified taking into account the motivational base and regularities of creation, the most productive types of them are determined. In the article we consider the lexical-semantic aspect of complex occasional adjectives on the example of modern newspaper texts of the beginning of the XXI century.

Keywords: occasionalism, complex word, composite, complex adjective.

Вступ

Оказіональне словотворення є однією з найхарактерніших ознак українського газетного дискурсу початку ХХІ сторіччя. Тоді як газетний дискурс зумовлює виникнення okazіоналізмів, які переважно бувають носіями інтенсивності, образності та вносять експресивний відтінок у висловлювання, маючи відповідну силу впливу.

© Popkova O., 2021

Деривація ад'єктивних складних одиниць спричинена потребою увиразнити певні відтінки смислу, дати власну оцінку зображуваного, а також необхідністю назвати нові поняття. У мову преси активно проникають все нові й нові лексеми-оказіоналізми, що увиразнюють текст та привертають увагу читача.

В енциклопедії української мови подано таке тлумачення поняття okazіоналізм: «Okazіоналізми – це незвичні, здебільшого експресивно забарвлені слова, утворені на основі вже існуючих у мові слів або словосполучень іноді з порушенням мовних норм чи законів словотворення, що існують лише в певному контексті та відрізняються від неологізмів тим, що зберігають свою новизну, незалежно від реального часу їх утворення» (Українська мова, 2007: 451). Як зазначає Д. Мазурик, «okazіоналізми свідомо творяться мовцем, який прагне до самовираження» (Мазурик, 2000: 45-51). Відповідно їх призначенням у мові преси є посилення експресії вислову, надання експресивності шаблонним текстам у мові газетного дискурсу, оскільки експресія є визначальною функцією okazіоналізмів, однак творення та вживання їх повинно відбуватися зі збереженням мовних норм задля уникнення функційної одноразовості та тимчасового найменування, що є стилістично недоцільним та суперечить мовним законам.

Підтверджує цю думку О. Ширяєва, яка також тлумачить okazіоналізми, як «ідеальний мовний засіб для привернення уваги та зацікавлення реципієнта. Вони викликають подив і спонукають до інтерпретації okazіоналізму та тексту, який його містить. Такі слова надають особливої експресії тексту, руйнують стереотипи сприйняття» (Ширяєва, 2014: 103).

Дослідниця у царині словотвору Н. Клименко, яка ґрунтовно дослідила словотвірну структуру та семантику складних слів, зазначає, що поєднання кількох основ в одну лексичну одиницю спричиняє утворення нового слова, що набуває формально-граматичних і семантичних ознак окремої лексичної одиниці. Авторка тлумачить поняття композита як складного слова, утвореного способом основоскладання (Клименко, 2009: 100-107). Саме таким тлумаченням терміна «композит» ми й будемо послуговуватися. Основоскладання, як зауважує А. Нелюба, є способом словотвірної номінації, що полягає в поєднанні елементів твірної основи за допомогою словотвірних засобів (Нелюба, 2007: 67).

У поданому дослідженні нас більше цікавить комунікативно-прагматичний прояв okazіональних композитних утворень, а саме тенденції активізації okazіональних прикметників-композитів, їх призначення та функції на шпальтах усеукраїнських газет початку ХХІ сторіччя, адже функції okazіональних складних одиниць перебувають у прямій залежності від причин появи їх у тексті.

Поява лексичних новотворів у мові преси свідчить про динамічний, безперервний, відкритий і тривалий процес, адже у ній досить яскраво і швидко відбуваються зміни, що відбуваються у суспільстві, тож потребують постійного вивчення. Збагачення сучасного газетного дискурсу зумовлено не тільки появою складних інновацій, але й оновленням, актуалізацією, популяризацією лексичних, дериваційних і стилістичних можливостей уже утворених мовних одиниць, зокрема й складних прикметників. Саме це зумовлює актуальність дослідження.

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю ґрунтовного та усестороннього аналізу композитних інноваційних прикметників, якими активно поповнюється мова сучасного газетного дискурсу в останні двоє десятиріч ХХІ сторіччя, зокрема вивчення особливостей семантики і структури цих одиниць, адже складні прикметники – це досить велика група слів, що характеризується високою частотністю вживання.

Метою нашої розвідки є з'ясування лексико-семантичних особливостей складних okazіональних прикметників у функційно-стилістичному аспекті різножанрових тематичних груп статей вітчизняних друкованих ЗМІ, тенденцій до їх появи.

Об'єктом дослідження є інноваційні композитні прикметники в сучасному газетному дискурсі.

Відповідно **предметом** нашого дослідження є функційно-стилістичні особливості та комунікативно-прагматичний аспект тенденцій до їх уживання в газетному дискурсі початку XXI сторіччя.

Матеріали та методи дослідження

Матеріалом дослідження слугує корпус інноваційних прикметників-композитів, зафіксованих у мові засобів масової інформації 20-х років XXI сторіччя на матеріалах усеукраїнських періодичних видань. В якості основного методу використаний **синхронно-описовий метод**, реалізований у прийомах спостереження над мовою, **зіставлення, узагальнення та інтерпретації досліджуваних одиниць, контекстуально-семантичний та комунікативно-функційний методи**, які дозволили врахувати вживання прикметників-оказіоналізмів у відповідному контексті і з більшою точністю визначити значення новотворів.

Обговорення

Перші десятиріччя XXI сторіччя позначені інтенсивним поповненням лексичного складу української мови, зокрема і складними інноваційними одиницями. Сучасна мовна ситуація у ЗМІ набула інших ознак, порівняно з тією, якою вона була до незалежності України. На думку О. Стишова, завдання сучасних лінгвістів полягає у якомога повнішому фіксуванні у лексикографічних працях нових лексичних одиниць, вивченні природи лексико-семантичних явищ у новітній історії української літературної мови, простеженні співвідношень інновацій та ядра сучасного словника. Важливо з'ясувати причини і фактори інноваційних процесів у національному лексиконі, основні джерела його поповнення на певному хронологічному зрізі, простежити, які тематичні групи неолексем зазнають кількісних і якісних змін, які існують проблеми унормування та подальшої кодифікації лексики (Стишов, 2003: 6-7). Зокрема, значну увагу автор приділяє структурі інноваційних одиниць, оскільки вони демонструють величезні резервні можливості словотвірної системи української мови і характеризуються великою розмаїтістю (Стишов, 2003: 6-7).

Перш ніж з'ясувати особливості вживання складних інноваційних одиниць, розглянемо питання, що стосуються статусу okazіональних складних слів, способів і засобів творення таких одиниць.

У мовознавчій науці існує чимало розвідок, присвячених okazіональним одиницям як у вітчизняних, так і в зарубіжних мовознавців, у яких досліджено шляхи їхнього утворення, сфери поширення, диференціацію неологічних термінів, визначені причини виникнення та окреслені функції. Аналіз уживання okazіональних утворень у мові ЗМІ та ґрунтовне їх дослідження відзначаємо у наукових розвідках Г. Богданович, В. Вакурова, Г. Віняр, Г. Вокальчук, Л. Дядечко, В. Ковальова, Н. Клименко, Ж. Колоїз, М. Навальної, Л. Павленко, О. Стишова, О. Тодор, О. Турчак, В. Чабаненка, А. Юдіної, Т. Юрченко та ін. Мову ЗМІ на предмет okazіональності початку XXI сторіччя досліджували Є. Карпіловська, Л. Кислюк, І. Мислива-Бунько, А. Нелюба, В. Олексенко, Т. Шинкар. В окремій площині творення складних прикметників розглядали В. Ващенко, М. Доленко, З. Олійник, Л. Пустовіт, О. Рудь, Л. Савченко, О. Селіванова, Н. Сологуб, Н. Стратулат та ін.

Проаналізований нами фактичний матеріал засвідчив, що дослідження okazіональних одиниць було здійснено в різних аспектах: лексикологічному, лексикографічному, словотвірному, функційно-стилістичному, психолінгвістичному, структурно-семантичному. Проте і досі вивчення okazіональних новотворів становить посилений інтерес, оскільки це доволі об'ємний пласт лексики, який постійно поповнюється.

Результати дослідження

У процесі стрімкого мовного розвитку жодне мовне явище не існує ізольовано від суспільства, оскільки є частиною мовної картини світу, адже українська мова зазнає активних змін під впливом економічних, політичних, соціальних, наукових,

культурних перетворень тощо. Мова періодики є найактивнішим джерелом поповнення, поширення достатньо неоднорідних лексико-семантичних процесів сучасної української мови й активно поповнюється запозиченими елементами, словотвірними моделями та неосполуками. Адаже тенденція до «орозмовлення» публіцистичного стилю (та й літературної мови загалом) стає дедалі відчутнішою у сфері продукування лексичних засобів, що на сучасному етапі потребує унормування та виструнчення таких інноваційних одиниць відповідно до сучасних нормативних словників української мови.

На сучасному етапі ці зміни найчіткіше відображені у публіцистичному стилі, адже саме він є ділянкою активного оновлення українського лексикону, в якому закумуляовані слова з різними стилістичними функціями, зокрема, спостерігаємо активну взаємодію складних неологізмів та okazіоналізмів.

Домінантною тенденцією в лексичі газетного дискурсу окресленого нами періоду є кількісне поповнення її складу лексико-словотвірними новаціями, зумовлене як екстралінгвальними чинниками, пов'язаними насамперед зі змінами історичного розвитку суспільства (економічні, політичні, соціальні, культурні перетворення, суспільна діяльність сучасної людини тощо), так і чинниками інтралінгвального (внутрішньомовного) характеру (тенденція до утворення вторинних номінацій, тенденція до економії мовних засобів, їх уніфікації, прагнення до системності на всіх мовних рівнях та тенденція до експресивності). Ці фактори є визначальними у формуванні словотвірного потенціалу нових слів. Як зазначає О. Турчак, «здобуття державою незалежності, набуття українською мовою державного статусу, поява багатопартійності стали тією рушійною силою, яка призвела до змін на всіх рівнях соціального життя. З'явилася можливість повідомляти й відкрито обговорювати не лише події, які відбувалися в минулому, а й сучасні перетворення в політиці та економіці країни» (Турчак, 2014: 31), що безсумнівно, не могло не позначитися на розвиткові лексичного складу української мови. Цим і пояснюємо виникнення та активне поширення okazіональної ад'єктивної лексики, яка є засобом впливу на світогляд, громадську позицію, естетичні уподобання суспільства загалом, що згодом виявляють свою мовну реалізацію у пресі, напр.: *дітобумний, зеленівладний, коронакризовий, маскоштрафницький, шапкозакидацький, опезежопівський* тощо. Композитні прикметники-okazіоналізми мови ЗМІ аналізованого періоду охоплюють переважно суспільно-політичну, економічну, науково-технічну, спортивну та побутову сфери. Досить нелегко інколи з'ясувати результатом впливу яких факторів є виникнення тих чи тих інноваційних одиниць, зокрема, з'являються та утворюються нові слова, які не охоплені правилами і потребують кодифікації.

На основі проаналізованого дібраного нами фактичного матеріалу умовно згрупуємо зовнішньомовні чинники впливу на активізацію виникнення та вживання складних прикметників-комполітів у сучасному газетному дискурсі та тенденції. У царині інноваційної ад'єктивної номінації спостерігаємо зокрема тенденції їх вияву, які розглядаємо нижче.

Початок ХХІ сторіччя в мові ЗМІ позначений усе активнішим закріпленням тенденції із семантичним позначенням «політичної влади та процесів у суспільстві», що пояснюємо впливом суспільно-політичних змін у державі та світі, політичною нестабільністю в країні, збройним конфліктом на Сході України, важким станом економіки країни та соціально-економічними перетвореннями, які спричинили активізацію великої кількості складних новотворів, подекуди заактуалізованих у нових умовах: *Овочі з євросоюзівською пропискою в Україні тепер перебувають під великою підозрою* (Україна молода, 2011); *Але рік тому «анти-Табачна» кампанія результатів не дала* (Україна молода, 2011); *Завзяття «зеленівладної» політики щодо оцифрування держави поки що вистачає лише на міста* (Сільські вісті, 2020); *Трохи лякає непередбачуваність «зеленоекономічних» планів на майбутнє України* (Сільські вісті, 2020). Експресивність подібних okazіоналізмів на позначення владної верхівки відзначаються змістовною цілісністю, адже одразу зрозуміло що такі номінації

вказують на ставлення суспільства до політичних подій завдяки місткому й сконденсованому вираженню думки. *Якщо мета – творення, створення умов, вибудовування добросусідських відносин, вирішення конкретних проблем громадян, - то ми за такі переговори* (Дзеркало тижня, № 2, 2012); *Перші відверто-антигладні гасла й заклики* (Дзеркало тижня, № 8, 2012); *Відсоток «політамебних» депутатів, у яких відсутні мізки, істотно зріс* (День, 2015); *«Антиколомойський» закон* (Сільські вісті, 2020); (який пояснює виключення можливості повернення націоналізованого банку його колишньому власникові І. Коломойському). Відповідно публіцистика активно відреагувала на тенденції до реалізації потреби суспільства чітко, лаконічно, узагальнено й інформативно повідомляти про події. Як бачимо, вживання складних прикметників-оказіоналізмів, утворених від власних назв-прізвищ відомих осіб, політиків є досить поширеним явищем, оскільки надає точної ад'єктивної конотації причетності тієї чи тієї особи до означуваної події. Розширення кола таких прикметників-оказіоналізмів є актуальним і зрозумілим реципієнтові.

Натрапляємо на такі приклади поширення відаббревіатурних неосемантичних прикметників, утворених від аббревіатур-іменників за допомогою суфікса *-івськ-* з відчутним відтінком розмовності, що відображає посилення тенденції до використання розмовних лексичних елементів у журналістському тексті як засобу поживлення викладу, надання матеріалові емоційного заряду, що означають належність певних ознак предмету: *емвеефівський* (МВФ – Міжнародний валютний фонд) → *емвеефівськ-ий*, *мінфінівський* (Міністерство фінансів) → *мінфін-ів-ськ-ий*, *опезежопівський* (ОПЗЖ – Опозиційна платформа «За життя») → *опезежоп-івськ-ий* (саме таку зневажливо-нищівну асоціативну конотацію автори медійних текстів обрали для номінування партії ОПЗЖ за активне й свідоме пропагування проросійської позиції на території України. Наведемо декілька прикладів у контексті: *Цей аспект «емвеефівських» рекомендацій — компенсувати здорожчання палива значній частині домогосподарств — випав з поля зору влади* (Демократична Україна, № 1-2, 2014); *Мінфінівські* *оновки...* (Дзеркало тижня, № 18, 2017); *Ці опезежопівські манкурти сплять і бачать, якби швидше підкласти Україну під Росію* (Сільські вісті, № 4, 2020).

Під час аналізу відібраного нами корпусу слів слід урахувувати й той факт, що в сучасному українському газетному дискурсі складні прикметники утворені переважно за аналогією з уже існуючими словами, тобто утворені за зразками уже відомих моделей на основі різноманітних синтаксичних конструкцій. Композитний прикметник-оказіоналізм, будучи більш економним та виразним засобом спілкування досягає абстрагування порівняно зі словосполученням та набуває нового семантичного значення подекуди зрозумілого й без контексту.

Також мова ЗМІ насичена прикметниками-оказіоналізмами на позначення українсько-російських відносин, продовження російської збройної агресії проти України, які на сьогодні виходять за рамки відносин лише двох країн, а й впливають на стан взаємовідносин між іншими державами, що привертає посилений інтерес суспільства. Це переважно інноваційні лексеми з негативною оцінкою конотацією у всіх стилістичних проявах: осудливому, зневажливому, іронічному, нищівному: *Спершу юні заручники «рускамірних» уподобань були трохи замкненими* (Урядовий кур'єр, квітень, 2021); *Ватокласичні закиди дегуманізації противника* (День, № 108, 2015) – про осіб підвладних діям офіційної пропаганди, що походить від слова *ватник* – проросійськи орієнтована особа, що підтримує від'єднання від України східних областей і Криму; *Укроподокументальний фільм зняли нещодавно в Україні* (Zaxid.net, квітень, 2015) – прикметник-оказіоналізм утворений від російського іменника *укроп* (укр. «кріп»), що позначає зневажливе називання осіб-українців, що належать до патріотичного руху, на територіях Донецької та Луганської областей позначає українських військових та волонтерів; *Або ще крутіше – «зеленочоловічковий» генерал невведених в Україну російських зайд...* (Політика і культура, жовтень, 2014); *Події, які не так давно відбувалися у Криму, коли був «зеленочоловічковий десант», а також на Сході України – прикметник-оказіоналізм*

утворений від словосполучення «зелені чоловічки» як сатирично-іронічне називання російських військових, солдатів у зелених військових формах, що з'явилися у 2014 році під час окупації Криму російською владою; *Кримнашіівська «ікона» в Головному храмі ВС Росії – мозаїчний доказ для суду в Гаазі?* (Укрінформ, квітень, 2020); *В середині Росії була створена альтернативна «кримнашіівська» медійна реальність* (Політика і культура, вересень, 2020) – прикметниковий okazіоналізм, що набув популярності як символ розрухи, що настала в Криму після окупації російськими військами та застосовується переважно в негативному сатиричному контексті. Експресивний потенціал таких okazіоналізмів полягає у привертанні уваги читача на нестабільній політичній ситуації у країні та постійному привертанні уваги до цієї проблеми. Переважно спостерігаємо тенденцію до позначення понять, спричинених негативною емоційною оцінкою того чи того явища, свідомого зниження стилю. Зафіксовані прикметникові okazіоналізми позначають нові події та процеси, що відбулися у житті України під час українсько-російського конфлікту та відображають погляди людей на події, що відбуваються в межах країни та набули поширення у світі відображають чітко окреслене негативне забарвлення.

Тенденція до висвітлення навколишнього світу у його багатоманітності (освітньому, історичному, культурному, релігійному, спортивному, екологічному виявах тощо) охоплює численну групу прикметників-okazіоналізмів, які є об'єктом обговорення на сторінках медіатекстів, що спонукає авторів газетних текстів використовувати композитні прикметники-okazіоналізми як ефективний засіб в якості епітетного позначення для більш точного та образного позначення ознак предметів та явищ, напр.: *З Мариною Дяченко, прекрасною половиною сімейно-письменницького тандему українських фантастів, ситуація свого часу склалася з точністю до навпаки* (Україна молода, 2011); *Зміна ведучим таких слів для будь-якого прямиоефірного проекту смерті подібна* (Україна молода, 2011); *У Президента обговорюють не старетичні питання розвитку держави, а щось на рівні комунальної квартири, із командно-матірною лексикою* (Україна молода, 2011); *Став прообразом літературно-кіношного «короля вампірів»* (Дзеркало тижня, № 4, 2012). Такі okazіоналізми завжди зрозумілі читачеві, причому що більше семантично і стилістично вони далекі одне від одного, то експресивніший мають вплив на читача, завдяки своїй непоєднуваності.

Влучністю, дотепністю, своєрідною неординарністю відзначаються авторські прикметникові okazіоналізми, які становлять кількісно велику групу та випадково створені тільки для вказаного контексту, що відзначається тенденцією до експресивності, мовної економії та необмеженої можливості утворення нових слів, що дає змогу поєднати кілька понять в одне слово, цим самим значно скоротивши місце. Напр.: *... так від спалаху до спалаху... аж поки не вишиється ціла збірка філософських і лірико-задушевних медитацій...* (Літературна Україна, № 27-28, 2019). *Закладені у статутний фонд «рибно-книжкового» підприємства для закупівлі диво-обладнання для швидкого друкування книжок не відходячи від каси* (Україна молода, 2011) – цей прикметник-okazіоналізм поза контекстом не має зрозумілої конотації, а в контексті йдеться про закриття книгарні «Сяйво», в статті під заголовком «За рибу гроші». *В італійця від цих слів стандартно-привітний вираз обличчя не міняється* (Україна молода, 2011); *При ближчому розгляді «соціально-амбіційний» бюджет кульгає на обидві ноги* (Дзеркало тижня, № 2, 2012); *До того ж рекомендації футбольного союзу були гранично дурнеємними* (Дзеркало тижня, № 4, 2012). У зафіксованих нами зразках простежуємо експресивний зміст, нестандартність авторського мислення підпорядкований комунікативному завданню – здійснити посилений вплив на читача, навіть попри порушення предметно-логічної співвіднесеності.

Нові слова накопичуються, часто не адаптуючись до лексичної системи, що створює враження хаосу та нестабільності. Такі одиниці О. Стишов називає «словами-одноденками», які є інноваційними одиницями, що виникли всупереч системі, вони

«приречені на зникнення, хоч певний час можуть побутовати в мові» [5]. Вони увиразнюють текст та привертають увагу читача, надаючи певній ситуації образності висловлювання. Журналіст подібні прикметникові новотвори використовує у відповідному контекстному оточенні з метою посилення їх експресивності та образності для неочікуваного сприйняття від реципієнта.

Часте використання складних okazіональних прикметників відзначаємо й тим, що у багатьох випадках їх використовують як засіб емоційного забарвлення мови, адже складні прикметники, як зазначає О. Рудь, покликані на основі структурної цілісності передати одним словом складну ознаку, властивість, що дасть змогу точніше описати номінативні ознаки об'єктів чи явищ дійсності. Вони містять у собі не лише значення їх складових компонентів, а й «автономні» експресивні значення, що окреслюють семантико-зображальні властивості складного слова загалом. Новий зміст зароджується вже в самій сполучуваності компонентів складного прикметника (Рудь, 1998: 7).

Збираючи матеріал, ми зафіксували, що складні прикметники-okazіоналізми в публіцистичному стилі автори вживають переважно в номінативній функції, називаючи ознаки предметів або явищ оточуючого середовища, а також зображальній, вказуючи на потенційні стилістичні можливості складних слів. Але й відмічаємо, що для публіцистичного стилю аналізованого періоду характерна також лексико-семантична група інноваційних складних прикметників, що характеризують якість з додатковим відтінком – колірним компонентом або частотними кольоративами та представлена порівняно великою групою кольоропозначень, наприклад: *Загалом у Західному Поліссі можна знайти понад 200 відтінків закам'янілої смоли – від льодово-прозорого та молочно-білого до медово-коричневого і навіть чорно-земельного кольорів* (День, № 125–126, 2015). Один із компонентів складного okazіонального прикметника конкретизує інший, як, наприклад, у позначеннях відтінків: *Місячне затемнення, під час якого супутник Землі забарвиться в кроваво-синій колір* (Deutsche Welle, 2019); *Наставник «синьо-жовтих» вирішив виправдатися* (Україна молода, 4-5 листопада, 2011); *А ще хочеться снігу, глибокого, йорданно-чистого* (Літературна Україна, № 5, 2019). Конкретизація може бути виражена і стосовно інших якостей, напр.: *Чорномажорний офіціоз від влади та «коронавірусна джинса»* (Сьогодні, 7 жовтня 2020). У складних okazіональних прикметниках часто спостерігаємо вживання якостей, що характеризують предмет з різних боків: *Є ще й сирно-молочно-карамелево-трубно-м'ясний шлагбаум, який наш східний сусід час від часу використовує* (Дзеркало тижня, № 2, 2012), у якому спостерігаємо поєднання кількох складових компонентів стилістично не пов'язаних між собою, комунікативно-прагматична мета яких – охопити якомога більше сфер для вживання у відповідному контексті і в економічній формі подати читачеві особисте бачення події.

Подеколи натрапляємо на складні okazіональні прикметники, що виражають будь-яку якість шляхом порівняння, що міститься в першій частині складного okazіонального прикметника, а основа порівняння в другій: *Демонічно-злобні бабульки зібралися під стінами виконавчого комітету Чорноморської міської ради* (День, № 53-54, 2021); *О. Сліпченко показує, як склалися звичаї дипломатичних прийомів, як у сучасній «гастродипломатичній» практиці втілено національні особливості країн* (День, № 227–228, 2015). Компоненти таких прикметників побудовані на зіставленні двох предметів, понять чи станів, за рахунок якого посилюється смислове навантаження першого слова, але загалом вони характеризують спільну якість та допомагають виражати цілісне в різноманітному їх позначенні. Компоненти таких складних прикметників або доповнюють, уточнюють, конкретизують один одного або одне одному протиславлені.

Фіксуємо також складні okazіональні прикметники, які постали внаслідок поєднання твірних основ без єднального голосного, оскільки препозиційний елемент переважно є незмінюваним словом. Особливо продуктивним стало утворення складних прикметників з прислівниками в якості опорного компонента: *...однак якщо*

енциклопедія надто суха і нелегкостворна для сприйняття... (Літературна Україна, № 6-7, 2019); Зваживши на уроки «єдиногоділимой» русифікації України (День, № 237, 2016); Це не дуже просто і потребує часом неординарних, багатоходових рішень (День, № 125–126, 2015); Свіжопризначений кабмін Греції розпочав роботу під супровід демонстрацій (Україна молода, 2011); ... «шаленноуспішні» переговори на рівні президентів Росії та України (Дзеркало тижня, № 1, 2012); Складають програми, дійшло вже до нацпроектів, але реальне просування у більшості напрямів – близьконульове (Дзеркало тижня, № 1, 2012); При цьому українофоби всіх мастей і досі намагаються переконувати громадськість у тому, що цю «пам'ятотворчу» ідею проітовхує жменька «національно стурбованих» політиків (Україна молода, 2011); Це, либонь, перші напівпечально-філософські слова в моїх взаєминах із ним (Літературна Україна, № 27-28, 2019); В одній із шкіл цього міста нещодавно звільнили вчительку, яка цькувала школярку через мову — вчитувала дитину перед класом на «общепанятном»: «Що, говориш українською? Хочеш показати, що ти вище нас?» (Сільські вісті, № 98, 2020), автор замість слова «загальнозрозумілий», «всім зрозумілий» уживає новотвір «общепанятный» з метою надання оказіоналізмові стилістичного навантаження «інтернаціональної мовної мішанки» з метою миттєвого розуміння та алюзії прямого впливу на українську мову «братнього народу», що пояснює ефективну прагматичну мету – кепкування та приниження. Автори сучасних публіцистичних текстів використовують складні прикметники для вираження експресивно-оцінного забарвлення, що пов'язано із навмисним порушенням мовних норм, спостерігаємо явище такого собі «оновлення» вже існуючих відомих форм слів та досить активну частотність їх уживання. Але слід зазначити, що використання таких одиниць має бути досить виваженим, адже вони внутрішньо засмічують нашу мову.

Нова соціальна дійсність закономірно сприяє виникненню нових уявлень та понять на позначення ознак про явища та предмети теперішньої дійсності і сучасна преса миттєво зреагувала на події в житті не тільки українців, а й народів усього світу. 3 грудня 2019 року, у період стрімкого всеохопного розповсюдження коронавірусної інфекції, що призвела до оголошення коронавірусної пандемії в усьому світі, найбільш актуальними стали інноваційні лексеми з ключовим поняттям «коронавірус» або COVID-19, що швидко заповнили не лише газетний дискурс, а й усю медіа-сферу. За короткий відтинок часу лексеми на позначення переважно медичних термічних номінацій, станів, процесів швидко перетворилися на загальнозживані складні новотвори, закріпилися в українській мовній практиці і на сьогодні не потребують додаткового тлумачення їхніх значень, оскільки зафіксовані у свідомості мовців та становлять спільну тематичну групу, як-от пов'язані із вказаними компонентами походні композитні прикметники-оказіоналізми: **коронакризовий, коронаістеричний, коронаепідемічний, коронапідступний**. Євросоюз випустив «коронакризові» облигації, які користуються великим попитом (Дзеркало тижня, № 18, 2021); «**Коронакризовий**» прогноз для України різко погіршився (Сьогодні, 7 жовтня 2020); **Коронакризовий 2020-й** виявився рекордним за обсягом грошових переказів (Дзеркало тижня, № 20, 2021); Загалом від початку **коронаепідемічного** спалаху в Україні зафіксовано понад 1,1 мільйона випадків зараження (Deutsche Welle, 12 січня 2021).

Продовжує обростати новими ад'єктивними дериватами аббревіатура-ініціалізм COVID-19, утворена шляхом усічення складного слова латинського походження «**coronavirus disease**» (укр. коронавірусна хвороба), що має декілька варіантів представлення: **COVID-19, Covid-19, ковід** та репрезентовані великою кількістю оказіональних складних прикметників, на зразок: **ковідозахисний, ковідосептичний, ковідопаспортний, ковідокризовий, ковідомутаційний, ковідостресовий, ковідопсихічний, ковідосмертний, ковідогендерний, ковідотривалий, постковідний** тощо. «**Ковідокризовий**» навчальний рік для людей з інвалідністю (День, № 159, 2020); В різних частинах світу виявлено вже 2/3 тих **ковідомутаційних** варіацій (Сільські вісті, № 7, 2021); Симптоми **ковідотривалого** стану різняться у кожного пацієнта, але загальним явищем є втома (Deutsche Welle, 2 грудня 2020); Відновлення роботи

комунального закладу для нагальної реабілітації ветеранів ООС та *постковідних хворих* (Сільські вісті, № 18, 2021).

Чималу кількість становлять інноваційні оказіональні прикметники на позначення назв соціальних ознак, процесів, станів, явищ, викликаних коронавірусною хворобою, що підкреслюють та відображають контекстуальні особливості вище вказаних лексем або вживаються в одному контексті з лексемою «коронавірусний»: **ухановірусний, дистанційно-змішаний, антикарантинний, карантинно-актуальний, передлокдаунний, Зоот-вечірковий, Зоот-посиденьковий**, а також контекстуальні лексичні синонімічні одиниці до абрєвіатури COVID-19, що підкреслюють сучасні реалії життя в умовах пандемії, наприклад: *Саме тому на початку спалаху ухановірусної недуги насамперед закрили ринки, де продавали дичину* (Газета по-українськи, № 2277, 9 березня 2020); **Карантинно-актуальна інформація від інтернет-магазинів міста** (День, № 173, 2020); *Бо загальна вітчизняна освіта навряд чи витримає таке ось дистанційне (або навіть дистанційно-змішане, яке насправді мало чим відрізняється від дистанційного) навчання* (Сільські вісті, № 7, 2021); *У Нідерландах поліція водометами розігнала антикарантинний мітинг* (День, № 45, 2021); **Передлокдаунний формат у Львові: львів'ян закликають обмежити комунікації та дотримуватись карантину** (DailyLviv, 16 березня 2021); *Навіть можете влаштувати спільне душевне Зоот-вечіркове караоке* (Україна молода, № 104, 2020). У поданих ілюстративних матеріалах спостерігаємо достатньо велику кількість прикметників-оказіоналізмів, що активно поширюються чи не в кожній новині про COVID-19, проте майже позбавлені емоційної конотації, оскільки автори журналістських матеріалів намагаються відповідально висвітлювати факти і не насичувати лексику оціночними судженнями та маніпулятивним змістом.

Висновки та перспективи

Отже, для мови ЗМІ початку ХХІ сторіччя характерне активне прикметникове словотворення, що сформувало своєрідну дериваційну систему, яка обслуговує і проникає в усі жанри публіцистичного стилю. Композитні прикметники-оказіоналізми є одними з найпродуктивніших лексико-семантичних одиниць, що активно поповнюють словниковий склад сучасної української мови, оскільки, реалізуючи тенденцію мовної компресії, в лаконічній формі передають різноманітний зміст, можуть утворювати своєрідні емоційно-експресивні ефекти, викликаючи зацікавлення у читача, примушують замислитися над їх словотвірною структурою, семантикою, причиною використання і функціями у контексті.

Стаття не вичерпує всіх проблем тематики, адже лексико-семантичні групи оказіональних композитних прикметників відкриті для поповнення і тому потребують додаткових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Клименко, 2009 – Клименко Н. Ф. Термінування і детермінування в процесах інтелектуалізації сучасної української мови / Н. Ф. Клименко // *Studia Linguistica* : збірн. наук. праць. – К., 2009, Вип. 3. С. 100-107.
- Мазурик, 2000 – Мазурик Д. В. Поетичні оказіоналізми: традиція і сучасність / Д. В. Мазурик // *Культура слова*. – К., 2000, Вип. 55–56.
- Нелюба, 2007 – Нелюба А. Явища економії в словотвірній номінації української мови / А. Нелюба; відпов. ред. К. Городенська. – Х., 2007. 302 с.
- Рудь, 1998 – Рудь О. М. Художньо-виражальні функції складних слів в українській поетичній мові ХХ ст. : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – К., 1998. 264 с.
- Стишов, 2003 – Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): Монографія / О.А. Стишов. – К., 2003. 388 с.
- Турчак, 2014 – Турчак О. М. Екстралінгвальні та інтралінгвальні чинники виникнення оказіоналізмів у мові періодики ХХ століття // *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014, Випуск 4. С. 30-37.

- Українська мова, 2007 – Українська мова. Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.
- Ширяєва, 2014 – Ширяєва О. Оказіоналізм у художньому тексті: лінгвальний статус та головні ознаки. Іноземна філологія. 2014. Вип. 127. Ч. 1. С. 103–109.

REFERENCES

- Klymenko, 2009 – Klymenko N. F. (2009), *Termination and determination in the processes of intellectualization of the modern Ukrainian language [Terminuvannja i determinuvannja v procesah intelektualizaciiyi suchasnoyi ukrains'koyi movy]* Studia Linguistica: zbirn. nauk. prac'. – Kyiv, P. 100-107. [in Ukrainian].
- Mazuryk, 2000 – Mazuryk D. V. (2000), *Poetic occasionalisms: tradition and modernity [Poetychni okazionalizmy: tradyciya i suchasnist']* Kul'tura slova. – Kyiv, Vyp. 55-56. [in Ukrainian].
- Neliuba, 2007 – Neliuba, A. M. (2007), *Phenomena of economy in the word-forming nomination of the Ukrainian language [Yavyshcha ekonomiyi v slovotvirniy nominatsiyi ukrainskoyi movy]*, Kharkiv, 302 p. [in Ukrainian].
- Rud', 1998 – Rud' O. M. (1998), *Artistic and expressive functions of complex words in the Ukrainian poetic language of the twentieth century [Hudozhn'o-vyrazhal'ni funkciyi skladnyh sliv v ukrayins'kiy poetychniy movi XX st.]*: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. – Kyiv, 264 p. [in Ukrainian].
- Styshov, 2003 – Styshov, O. A. (2003), *Ukrainska leksyka kintsia XX stolittia (na materialy movy zasobiv masovoi informatsii) [The Ukrainian vocabulary of the end of XX century (based on media language): Monograph]*. Kyiv, 388 p. [in Ukrainian].
- Turchak, 2014 – Turchak O. M. (2014), *Extralingual and intralingual factors of occurrence of occasionalisms in the language of periodicals of the XX century [Ekstralingval'ni ta intralingval'ni chynnyky vynyknennja okazionalizmiv u movi periodyky HH stolittja]* // Naukovi zapysky Berdjans'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu., Vypusk IV. P. 30-37. [in Ukrainian].
- Ukrainian language, 2007 – Ukrainian language. Encyclopedia* (2007), *Ukrains'ka mova. Encyklopediya* / redkol.: Rusaniv's'kyj V. M., Taranenko O. O. (spivgolovy), Zjabljuk M. P. ta in. Kyiv: Vydavnytstvo «Ukrains'ka encyklopediya» im. M. P. Bazhana, 2007. 856 p.
- Shyrjajeva, 2014 – Shyrjajeva O. (2014), *Occasionalism in an artistic text: linguistic status and main features [Okazionalizm u hudozhn'omu teksti: lingval'nyj status ta golovni oznaky]*. Inozemna filologiya. Vyp. 127. Ch. 1. P. 103–109.

Received: 20 March, 2021